

Fataburen 1980

Fataburen

1980

Tillverkning af Nationalgrupper till Paris Utställningen 1867

Fataburen

1980

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Ebbe Schön

Omslagsbilden: I Södermans ateljé.
Dockor tillverkas för Parisutställningen 1867.
Akwarell av Fritz von Dardel. Privat ägo.
Foto: Ulla Wäger, Nordiska museet.
Omslagsarrangemang: Håkan Lindström.

© 1980 Nordiska museet och respektive artikelförfattare.
Tryckt hos Bohuslänningens AB, Uddevalla 1980

ISBN 91 7108 187 9

Ett arbetarhem från 1890-talet

Elisabet Stavenow-Hidemark

Nordiska museet har under 1978 förvärvat alla inventarierna till ett rum i en arbetarbostad från 1890-talet. Både bostaden och omständigheterna kring förvärvet är av sådan art att de kan vara av intresse att redovisa.

I januari 1974 kallades två av museets tjänstemän till en gammal dam på Gräsgatan på Söder i Stockholm. Hon ville visa sitt hem, som stod i det närmaste orört sedan föräldrarnas bosättning 1893. Döm om vår förvåning när vi kom till en enrumslägenhet med kokvrå i ett funkishus och där fann rummet möblerat i detalj som ett arbetarhem vid sekelskiftet. Mitt på golvet under en stor fotogenlampa stod det tudelade runda bordet omgivet av pinnstolar. Utmed ena väggen stod den gustavianska utdragssängen, som ännu tjänade som sovplats och utmed en annan vägg stod inventionssoffan för gäster. På byrån fanns en pigttittare och på skänken med spegeluppsättning stod kristallvas, figuriner, skor av porslin och en svan i parian. Skänken var full av porslin med välkända gustavsbergsmönster från 90-tal och sekelskifte. På väggarna satt målade landskap, tryck och fotografier i ram. Två halvmoderna fätöljer, några elektriska lampor och gardinerna av nylonmarkiset utgjorde senare tiders tillägg.

I denna miljö bodde fröken Edit Anderson (f 1894) och hon talade med oss om hur hon – kanske med museets hjälp – skulle kunna få miljön att leva vidare som ett minne över föräldrarna.

Jag besökte fröken Anderson flera gånger. Hon orkade tala bara korta stunder, men jag kunde göra uppteckningar om barndomshemmet och föräldrarna, om umgängesvanor och fritid.

Båda föräldrarna var födda 1866, de gifte sig 1893 i Stockholm. Fadern, Per Andersson, var bondson från Sura i Västmanland. Han hade förstört ena handen vid en olyckshändelse som barn men var trots sitt handikapp mycket händig och livnärde sig som smidesarbetare och senare verkstadsarbetare. Han tycks ha bytt arbete då och då och någon gång varit arbetslös. Han deltog i storstrejken 1909. Han tycks ha ägnat åtskillig tid åt sin dotter. På sin fritid tillverkade han flera möbler till hemmet.

Modern Amanda Andersson kom från en stor bondgård i Skruvs socken i Småland. Hennes far hade gått i borgen och familjen hade fått gå ifrån allt de ägde. Hon kom som ung till Stockholm och livnärde sig som textilarbeterska vid yllefabriken på Reimersholme. Det enda hon hade med sig från föräldrahemmet var två ljusstakar av ofärgat pressglas, en mjölkhämtare av koppar och kistan, som hon packat vid avfärden hemifrån. Av dottern beskrevs hon som otroligt arbetssam och ordentlig. Hon var noga med allting i hemmet. Som gift hade hon aldrig något förvärvsarbete, det "passade sig inte". Inte heller utfördes något lönearbete i hemmet.

När föräldrarna gifte sig hade de troligen båda en sparad slant. Allt vad de köpte till hemmet skulle vara det bästa möjliga – här hade särskilt moderns kvalitets- och ordningssinne gjort sig gällande. De bosatte sig på Hornsgatan 182 och flyttade redan 1896 till Hornsgatan 176 i samma kvarter. Kvarteret, som heter Sågen, är det sista vid Hornsgatans norra sida alldeles intill Hornstull. Det var bebyggt med höga stenhus redan på 80-talet, en typisk arbetarbebyggelse med små lägenheter. De närmaste kvar-

*Edit Andersons hem,
Gräsgatan 10 i Stockholm.
En modern lägenhet om ett
rum och kokvrå, möblerad
på samma sätt som en ar-
betarlägenhet kring se-
kelskiftet. Foto Eva Aspe-
lin, Nordiska museet
1978.*

teren in mot staden hade ännu vid sekelskiftet inte fått någon ordnad bebyggelse, och gatans södra sida ut mot Hornstull var ännu helt obebyggd och öppen mot södra stambanan. Detta var stadens utkant.

Lägenheten Hornsgatan 176 beskrivs enligt ännu bevarat kontrakt: "Ett rum med kök, tre trappor upp åt gården jemte vedkällare, vinds kontor och afträde på gården, i tur begagna tvättstuga och torkvind". Senare tycks familjen flyttat över till en annan lägenhet mot gatan i samma hus och det är den bostaden som möbleringsplanen och några äldre fotografier beskriver.

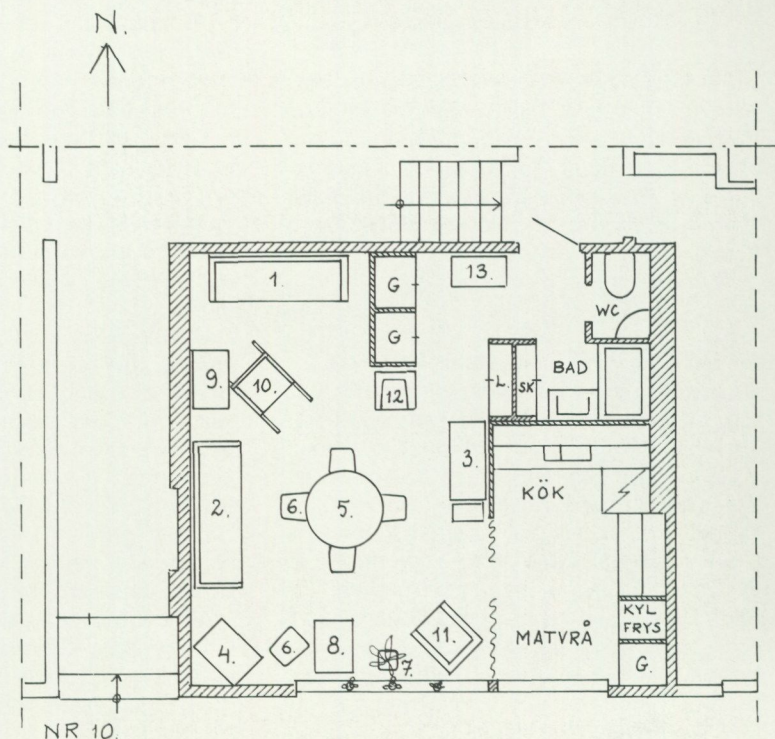
Lägenheten bestod av ett stort rum och ett mindre kök, båda med ingång från en mörk korridor men också med inbördes förbindelse. En stor garderob i änden av korridoren och två skrubbar intill köket utgjorde förvaringsutrymmen. I rummet sov föräldrarna. Dottern sov i en pinnsoffa i köket. I köket åt man till vardags och där stod symaskinen.

Rummet var tapetserat med en mörkröd mönstrad tapet. Framför de två fönstren hängde vita trädgardiner med omtag, stic-kade av rött yllegarn och trädla genom en hållare av förgyllt trä, formad som en rosett. Mitt i rummet under fotogenlampan stod det runda bordet med grön plyschduk. Ofta var bordet utdraget eftersom rummet var stort. Utmed ena långväggen stod den gustavianska sängen uppbäddad och täckt av ett vitt bomullsöverkast och med en kudde i bländvitt örngott som vilade överst mitt på sängen. Vid motstående vägg stod inventionssoffan, som först var klädd med röd plysch men senare omklädd med ett kraftigt grönt tyg med jugendmönster. Över sängen hängde det smala höga vägguret, över soffan en stor oljemålning med landskap i guldram. Under bordet låg en mönstrad korkmatta med bård runt om och kring den låg tras mattor i fyrkant. Vid jul byttes de ut mot jacquardvävda yllemattor. Fram-

Plan av Edit Andersons bostad, Gräsgatan 10 n b. Möbleringsplan 1978:

1 säng, 2 soffa,
3 skänk, 4 skåp,
5 bord, 6 pinnstolar,
7 blomsterpedestal,
8 litet lågt bord,
9 byrå, 10 gungstol,
11 och 12 moderna
fåtöljer, 13 kista.

*Ritning utförd av
Brita von Knorring.*

Edit Andersons föräldrar gifte sig 1893 i Stockholm. Fadern Per Andersson var verkstadsarbetare från Västmanland, modern försörjde sig innan giftermälet som textilarbeterska. Hon var bonddotter från Småland. Båda var födda 1866. Bröllopsfotot var uppsatt på väggen i dotterns hem.

för fönstren stod pedestaler för blommor. På pedestalerna låg dukar av grönt kläde med stansad kant och broderade blommor. Utöver detta fanns skänken med porslinet, en byrå med pigttittare, gungstolen, lavoa-ren, ett litet bord och det mahognymålade skåpet som fadern gjort. Exakt hur alla möbler var placerade vet vi inte, därför är de inte utsatta på möbleringsplanen. En stor fikus sades ha stått vid innerväggen och i fönstren stod krukväxter i prydnadskrukor från Gustavsberg, två blå i det ena, två rosa i det andra. Nu är den ena av de med blå dekor sönderslagen.

Färghållningen i rummet var alltså mycket enhetlig. Mörkrött i tapeter, gardinor och spjällsnöre, grönt i soffklädseln, plyschduken och piedestaldukarna, vitt i gardiner, sängöverkast och kakelugn. Alla möblerna var bruna i olika nyanser, målade, betsade eller fanerade.

Det fanns nio tavlor i hemmet, som tycks ha varit med åtminstone från 1900-talets början. Av dessa var de två största oljemålningar föreställande sommarlandskap (sign Bengt Hedberg och Alf Bergström 1901). Där fanns fyra akvareller i ram varav tre sjölandskap och ett vinterlandskap. En litografi föreställande en krogscen var hämtad ur en engelsk tidskrift 1897. Två fotografier var inramade, föreställande föräldrarna som unga. Fadern är iförd ytterrock, plommonstop, handskar och käpp och står mot en fond med målad kolonn. Utöver detta fanns föräldrarnas brudfoto uppsatt med häftstift – bruden i svart klänning, myrtenkrona och vit slöja – och ett siluettklipp av fadern daterat 1893. Vid vårt besök fanns ett fåtal senare fotografier i ram, placerade på byrån. Det fanns inga bilder av andra släktingar, inga religiösa motiv och inte heller någon bild av kungafamiljen.

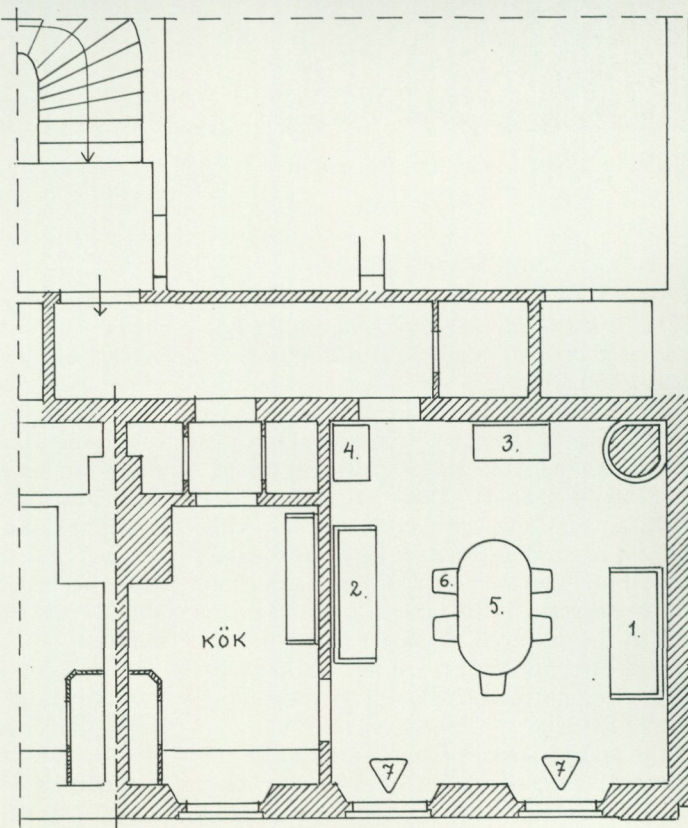
I ett fotoalbum med pressat mönster på skinnpärm finns bilder av föräldrarna och av Edit Anderson i olika åldrar, samt av en rad andra personer vars namn är okända. Detta album lades fram på bordet vid julen, stött på ett bokstöd som Per Andersson gjort.

Skänkens innehåll förvånade oss. Den var sprängfylld av porslin och glas. Asiatic Pheasant med lila tryck sades vara vardagsservisen. Dess stämplat varierar mellan 1894 och 1898. Servisen Viola sades ha använts mest, dess stämpel är från 1902. Till fest användes Hagtorn, som var av benporslin med guldkant och stämplat 1901. De resterande delarna visar att det inte var frågan om några stora serviser. Av kaffeservisen Peking med guldtryck – även den från Gustavsberg – fanns dock ett dussin med assietter till. Ytterligare 12 kaffekoppar med blommönster av okänt fabrikat fanns i skänken.

Från 1894 bodde familjen i kvarteret Sågen intill Hornstull vid Hornsgatans norra sida. Gatan låg ännu öppen mot södra stambanan. Här var stadens utkant. Vykort från 1900-talets början. Stockholms stadsmuseum.

Plan av föräldrahemmet Hornsgatan 176, 2 tr mot gatan. 1 gustaviansk säng, 2 soffa, 3 skänk, 4 skåp, 5 runt bord med utdrags-skiva, 6 pinnstolar, 7 blomsterpedestal. Dottern sov i soffan i köket. Placering av övriga möbler är inte känd. Ritning utförd av Brita von Knorring.

Edit Anderson i bostaden Hornsgatan 176 vid 1920-talets början.

Glas förekom inte i motsvarande omfattning, men där fanns konjaksglas på fot och punschglas med hänkel. I skänken stod också en tillbringare och två dricksglas av rosa glas som stått framme med friskt vatten för gäster. Tidigare hade dessa stått på en målad porslinsbricka med metallkant som nu hängde på väggen. Brickan hade haft sin plats på lavoaren i rummet. Vid förfrågan var man tvättade sig svarades vid lavoaren. Brickan med tillbringare och glas måste alltså ha flyttats minst två gånger om dagen genom åren. Uppgiften kan också ifrågasättas. Köket med vatten och avlopp var troligen den naturliga platsen för personlig hygien.

Det anderssonska hemmet var likt många hem från samma tid, det vet vi av uppteckningar och fotografier. För denna kategori

arbetare med ordnat arbete och en hustru som tog hand om ekonomi och hem stod naturligtvis den borgerliga bostaden som ideal. Men medan den borgerliga bostaden hade flera rum, som var och ett hade olika funktioner, fördes dessa av lätt förklarliga skäl samman till ett rum i arbetarbostaden. Det enda rummet tjänstgjorde som sängkammare, sal och förmak. Det trånga utrymmet gav merarbete och ställde höga krav på ordentlighet. Det enda rummet skulle vara finrum trots att det användes dagligen.

Medan det vid denna tid blivit vanligt i borgerlig miljö med två lika sängar för äkta makar, levde seden med en gemensam säng kvar i både arbetar- och bondemiljö. Till Anderssons hem skaffades en gustaviansk säng 1893 som sovplats för båda makarna.

Jämför man med andra arbetarhem under 90-talet finner man att den gustavianska sängen höll på att bli omodern hos stadsarbetarna på 90-talet och ersattes av imperial-sängen som också drogs ut, men placerades med huvudgaveln mot väggen.

Bruket av taylor och andra prydnadssaker var givetvis ett uttryck för strävan efter borgerlig standard. Prydnadssaker som tidigare varit dyrbara gjordes från och med det sena 1800-talet i enklare utförande i stora serier och blev möjliga att förvärva av arbetarklassen. De representerade en lyx i en tillvaro där allting var knappt. De placerades på en skänk eller en byrå med något enstaka och gärna större föremål i mitten och resten symmetriskt ordnat runt omkring. Många saker förekom i par, t ex vaser, figuriner, ljusstakar eller nålfat och dessa fördelades symmetriskt från mitten räknat. Att dessa prydnadssaker verkligen spridde glädje och var förenade med många minnen förstod jag av fröken Andersons kärleksfulla sätt att tala om dem och handskas med dem.

Fröken Anderson medgav att de "kanske hade det lite finare än andra" och motiverade det med att modern var så noggrann och arbetssam. Moderns bakgrund i bondesamhället bör ha givit henne en social medvetenhet med krav att hålla sig uppe. Familjens inkomster tycks inte på något sätt ha skilt sig från andra arbetares. Här fanns ju också bara ett barn och fröken Anderson beskrev sig själv som en stillsam och lydig flicka.

Hennes hemskaste barndomsminne var när hon råkat slå sönder en av de svarta vaserna som stod på väggkonsolerna över soffan. Förmildrande i minnesbilden var promenaden hand i hand med fadern till affären där två nya konsolvaser inköptes – de två med violer på som ännu finns.

Om livet i hemmet vet vi annars inte så mycket, men man hade mycket främmande. Det var "fullkomligt gästgiveri på föräldrarnas tid, jämt var det folk, när den ene kom en ny omgång". Då kunde man äta på vit damastduk och finporlin i rummet. Släktingarna sov över på inventionssoffan i

Duken av ylleplysch med mönster i övervägande grönt och rosa hade sin plats på det runda bordet mitt i rummet.

Smådukar av grönt kläde med stansad kant och plattsömsbroderi i ljusa färger låg på blomsterpedestalerna framför fönstren, omkring 1900.

På skänken stod prydnadssaker nära nog symmetriskt placerade. Uppställningen rekonstruerad. Foto Ulla Wåger, Nordiska museet.

rummet. Namnet inventionssoffa kommer av att det uppfattades som en uppfinning att man kunde svänga runt den stoppade sitsen och få fram en bädd för två personer. Genom att vända på armstöden förlängdes soffan till normal sänglängd. Soffan användes också när fadern sov middag. Då lades ett stort lakan som skydd över sits och rygg.

Man för aldrig bort. Enda undantaget var då Edit Anderson skickades till faderns släktingar i Västmanland underorstrejken 1909. Semester fanns inte, det var "bara jobba från morgon till kväll" och man fick nöja sig med söndagsutflykter med matsäckskorg till Tanto eller Zinkensdamm. Familjen gick i kyrkan ibland, men inte varje söndag. 1911 konfirmerades Edit Anderson i Maria kyrka. Alla flickorna bar då vita klänningar.

Fadern dog 1932. Modern och fröken An-

derson flyttade till en annan bostad på Söder. Sedan modern dog 1942 har fröken Anderson bott ensam. Som gammal stockholmare var hon sin stadsdel trogen.

Fröken Anderson var förtegen om sitt eget liv. Hon hade varit affärsanställd och nämnde att en kort tid hade hon arbetat i tobaksaffär och senare 17 år hos Sjöholms på Tegnérgatan. Det senare är sannolikt Gösta Sjöholms pappershandel, från 1955 pappers- och fotohandel, Tegnérgatan 19. Att hon haft vänner förstod vi av fotot från 50-årsdagen, där hon satt i en modern fätölj, gåva av vänner, och omgiven av blommor. Nu på sin ålderdom kände hon sig ensam och sjuk. Hon oroade sig för framtiden och ville ogärna tänka sig hemmets inventarier splittrade till försäljning. Först moderns och sedan hennes eget liv hade ju i någon mån inriktats på att vårda dem. Vi hade många

diskussioner om på vilket sätt Nordiska museet skulle kunna inlösa hennes hem, men ge henne full besittningsrätt så länge hon önskade. Hon var dock för trött för att besluta sig.

Dödsbudet kom 1978 från Jehovas vittnen. Hon hade varit medlem av församlingen i ungefär 10 år, vilket hon aldrig hade nämnt för oss. Församlingen stod som huvudarvinge och hon hade talat med dess jurist om att Nordiska museet varit intresserat av att inlösa inventarierna. Genom en uppgörelse med Jehovas vittnen övertog museet hela hemmet mot en rimlig summa. Nordiska museets Vänner trädde generöst till och betalade hela beloppet. Detta inköp markerar en ny fas i Vännernas insatser för museet. Tidigare gåvor har som regel varit pratsaker och enstaka mycket dyra föremål, en samling 1700-talsmöbler eller hjälp till publicering. Nu gällde det en helhet, ett enkelt hem, som en gång varit likt tusentals andra, men som nu är mycket ovanligt – just på grund av att det finns kvar. Nordiska museet hade tidigare föremål från arbetarhem, men inte ett helt rum från en och samma brukare. Att hemmet dessutom var dokumenterat gör det till ett mycket värdefullt förvärv.

Summary

A worker's dwelling from the 1890's

In 1978 the Nordic Museum acquired all the furnishings from a room in a worker's dwelling from the 1890's. An old lady, Miss Edit Anderson (born in 1894), living in a single room in a modern house in Södermalm, Stockholm, had preserved the furnishings from her parents' home. Even the arrangement of the furniture was the same.

On several visits notes were made of her childhood home. Her parents had married in 1893. Her father was a mechanic, her mother a farmer's daughter who had earned a living as textile worker. They took up residence in a tenement house for workers on the outskirts of the town. The flat consisted of one room and kitchen; they had a wood-cellar, lumber-room in the attic, privy in the yard and the shared use of

Edit Anderson konfirmerades 1911 i Maria kyrka. Alla flickorna hade vita klänningar. Ur familjealbumet.

wash-house and drying loft. Miss Anderson, the only child, lived in the kitchen. In the room were the parents' extension bed, bed-sofa for guests, chest of drawers with mirror, side-board, table with sliding leaves, rail-backed chairs, rocking-chair and pedestals for potted plants. The colouring was dark-red (wallpaper, curtain cords), green (upholstery, plush tablecover, pedestal covers), and white (bedspread and curtains). A bourgeois standard was striven for though with most functions concentrated to one room. As a result of the mother's efficiency and industriousness, and later the daughter's, everything has been preserved in the best condition.

When Edit Anderson suddenly died, the Nordic Museum – with the help of the Friends of the Nordic Museum Society – were able to acquire the whole equipment.